

Gerard de Jongh (rechts onder) met twee van zijn medewerkers bij de geresatureerde rozet in het plafond van de ovale zaal in het Haarlemse Teylers Museum waarvan de restauratie in volle gang is. Voor het vergulden van de rozet gebruikte De Jongh 27 (!) boekjes bladgoud (elk 24 blaadjes), net zoveel als volgens een oude rekening vroeger gebruikt was.

Restauratieschilder Gerard de Jongh kan genieten van zijn eigen werk

Ooit erbij stilgestaan dat het schilder- en decoratiewerk van het Wolfferts-orgel in Zaltbommel destijds vier gespecialiseerde monumentenschilders driekwart jaar werk kostte, of dat van het Haarlemse Müller-orgel een heel jaar? Of dat de restauratie van het schilder- en decoratiewerk van de Koninklijke Wachtkamer op het Haagse station Hollands Spoor tien jaar werk opleverde, waarbij afwisselend twee tot vier mensen hun specialistische werk deden? We staan er niet vaak bij stil wat er komt kijken bij het marmeren van pilaren, het aanbrengen van een mahonie-imitatie op een grenen kas of het poliment vergulden (18 lagen!) van snijwerk op een orgel. Reden om een keer te kijken bij en te praten met Gerard de Jongh, restauratieschilder in Waardenburg.

TEKST EN FOTO'S:
WIM VAN DER ROS
(TENZIJ ANDERS VERMELD)

LEUKE KLUSSEN

Al vele tientallen jaren zie en spreek ik met enige regelmaat Gerard de Jongh. Een enthousiast amateurorganist die zich in zijn vakmanschap van restauratieschilder ook vaak uitleeft in en bij het schilderen van orgelkasten bij orgelrestauraties. “Dat vind ik het mooiste van ons vak”. Uiteraard wil hij daarbij niet voorbijgaan aan andere leuke ‘klusen’ die hij met zijn bedrijf mag uitvoeren. Of dat nu het juist voltooide werk is aan de eerder genoemde Koninklijke Wachtkamer, of het werk dat nu onderhanden is in de ovale zaal van het Teylers Museum (de oudste museumzaal van ons land) in Haarlem. Bescheiden maar wel met gepaste trots kan hij erover vertellen. “Ik praat ook graag met collega’s over ons werk en hoe we zaken uitvoeren. Maar als ik werk op ons vakgebied zie dat niet door de beugel kan, dan zeg ik dat ook.”

PRIJS

Eind vorig jaar trof ik Gerard de Jongh bij de ingebruikname van het door Hans

van Rossum onder advies van Rogér van Dijk gerestaureerde orgel in Esch, waar hij tekende voor het schilder- en decoratiewerk van de kas. Toen maakte ik de afspraak hem in het voorjaar 2011 te interviewen voor *de Orgelvriend*. De wil om hem te interviewen wordt nog versterkt wanneer ik eind 2010 het orgel bezoek van de Gasthuiskerk in Middelburg, onder advies van Aart Bergwerf door de Gebr. Van Vulpen gerestaureerd. Bij binnenkomst herken ik aan het uiterlijk van het orgel het visitekaartje van Gerard de Jongh.

Begin januari van dit jaar bezoek ik met Henk Kooiker, betrokken als orgeladviseur, het recent door Flentrop gerestaureerde orgel van Sprang, dat ook bijzonder fraai geschilderd is door Gerard de Jongh. Vakwerk en een lust voor het oog. Als bij toeval treffen we daarna – wanneer we gaan lunchen – Gerard de Jongh die ook juist met een relatie daar de lunch gebruikt. Met enige trots vertelt hij dat hij zojuist gehoord heeft dat hij de *SchildersVakprijs 2010* heeft gewon-

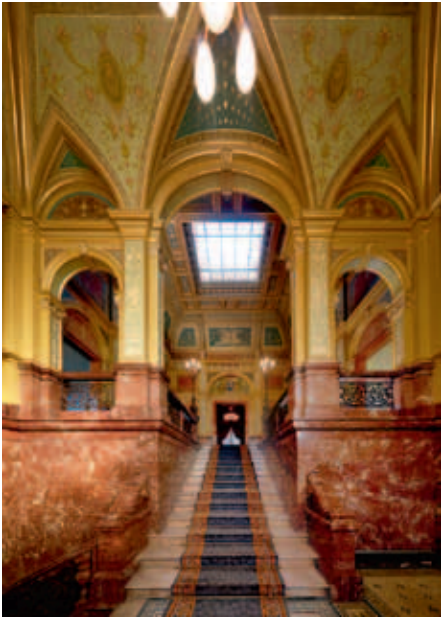

Detail van het Müller-orgel in de Grote of Sint-Bavokerk in Haarlem.

Foto: Gerco Schraap

Foto: Collectie Gerard de Jongh

Een impressie van de Koninklijke Wachtkamer van Station Hollands Spoor in Den Haag: een paleisachtige omgeving.

nen. Na onze felicitatie zegt hij: “Je krijgt nog een uitnodiging voor een bijeenkomst op 28 januari.” “Prijs”, die afspraak staat. Die dag een overvolle bijeenkomst in het atelier met ook veel bekenden uit de orgelbouwwereld en op een werktafel trots het in perspex uitgevoerde kleinood: de *SchildersVakprijs 2010*.

PENSELEN EN PIGMENT

In de week volgend op die bijeenkomst zit ik bij Gerard in zijn atelier in Waardenburg tussen allerlei soorten penselen die daar hangen en in lades liggen. Je valt van de ene verbazing in de andere wanneer je de

De SchildersVakprijs 2010 werd Gerard de Jongh toegekend voor zijn restauratieschilderwerk aan de Koninklijke Wachtkamer op het station Den Haag Hollands Spoor.

lades ziet met het pigment in diverse kleuren: de grondstoffen voor de specifieke verven die hij moet aanmaken voor zijn specialistische vakwerk. Bescheiden zeg ik dat ik soms thuis de kwast hanteer voor de Flexa-verf, en dat Annie het penseel gebruikt met de Rembrandt- en de Van Goghverf, maar dit hier is wel echt heel bijzonder. “O, dan moet je de oude kast van mijn opa zien, die hebben we hier achter nog staan. En de diverse lades zijn nog gevuld. Die lade moet je maar niet aankomen, want in dat pigment zit ook arsenicum ...”. Dit pigment is de basis om de gewenste kleur verf aan te maken. “Dat gebeurt door het te mengen met lijnolie en terpentijn, terwijl je krijt toevoegt als vulmiddel. Uiteraard moet je dan nog kobalt-siccatief toevoegen als droogmiddel.”

Esch, Sint-Willibrorduskerk (Heinemann 1788 / Van Hirtum 1817).

Detail Esch: zilver, gepatineerd met zinkgroen met ultramarijn blauw.

Van welk materiaal zijn die pense-len?, vraag ik, duidend op een breed, ‘luchtig’ penseel. “Dat is een penseel van dassenhaar, om te verdassen.” De vraagtekens in mijn ogen zorgen voor een verdere toelichting van zijn kant. “Wanneer je bezig bent met bijvoorbeeld een houtimitatie, en je hebt je patronen in je werk gelegd, dan moet je hiermee heel luchtig als het ware uitwaaiëren over dat patroon, en dan krijg je die prachtige effecten; verdassen is eigenlijk verzachten. Overigens is dit penseel nog van mijn opa geweest, is misschien wel honderd jaar oud.” Wetend hoe ik met kwasten omga nadat ik geschilderd heb, stel ik de in mijn ogen logische vraag hoe je dat penseel dan weer schoon krijgt. “Gewoon, met groene zeep. En deze spalters, al dan niet vertand, zijn van Chinees varkenshaar.

Middelburg, Christelijke Gereformeerde Gasthuiskerk, midden 18^e eeuw.

Detail Middelburg: zilver, gepatineerd met Pruisisch blauw.

Ladenkast met pigment in de basiskleuren.

Deze pigmenten vormen slechts de basis: met mengen krijg je de mooiste resultaten.

Die gebruiken we voor het schilderen van de hout- en marmerimitatie. Dan kan je glaceren, er diepte in leggen. Die (ronde) chiqueteurs met eekhoornhaar gebruiken we voor groen marmer; door met verschillende tinten op die kwast rond te draaien over je werk krijg je daarbij de gewenste effecten. En voor letters, bijvoorbeeld bij het schilderen van registerplaatjes, gebruiken we de penselen met marterhaar, die zijn wat veerkrachtig en daarmee kun je heel precies de letters zetten." Ook zie ik nog de grotere tamponneerborstels hangen voor het patineren en tamponneren. Een indrukwekkende verzameling van het gereedschap waarmee de vakman aan de slag gaat.

BLADGOUD

Achteloos staat op een werkbank een voorraadpot met 'afval' van velletjes

bladgoud. "Dat zijn snippers die je bij het vergulden wel eens opvangt als de restjes op de krant vallen. Meer een aardigheidje; weegt haast niets. Je ziet daar ook nog snippertjes *groengoud* tussen zitten". Op mijn vraag wat dat nu weer is, geeft Gerard aan dat het goud is met een koper- en zilverlegering. "Dat heb ik in Naaldwijk gebruikt bij het vergulden van het snijwerk van het orgel van Gerard Bal. Zoals bekend zit bladgoud in een boekje van 24 velletjes, echt nog volgens de oude maten. Met een goudmes kan je het eruit halen, je legt het op het plankje met fluweel en kan het dan eventueel snijden. Je pakt het daarna op met een *petit gris* met eekhoornhaar, die je gebruikt als goudoplegger. Je moet die eerst even langs je hoofdhaar halen om hem statisch te maken, en kijk, dan kan je zo het bladgoud afnemen en op je werk

aanbrengen."

Dat brengt me op 'zijn' orgel hier in de PKN-kerk in Waardenburg, waarop Gerard iedere veertien dagen de diensten begeleidt. *Ik kan me herinneren, destijds bij de restauratie door Pels en Van Leeuwen in 1979, dat je hier een speciale verguldtechniek had toegepast. Ook bij de orgelexcursie daarna vertelde je daarover.* "Dat klopt. Dat is poliment vergulden. Ik werk dan met 18 lagen. Eerst wordt met warme blanke lijm een aantal lagen aangelegd met krijt. Dat gebeurt bij een temperatuur van zo'n 60°C. Telkens moet je dat heel fijn schuren en ten slotte polijsten. Het aanbrengen van de goudlaag gebeurt in meerdere keren. Je maakt de oppervlakte nat en brengt het goud met alcohol aan. Daarna ga je polijsten met een agaaststeen. Dit kun je alleen maar binnen

toepassen. Het is een ontzettend tijdrovend en secuur werk, maar het geeft een prachtige glans.” Op mijn vraag of dat bij veel orgels is toegepast, geeft Gerard de Jongh aan dat bij zijn weten dit maar bij drie orgels in Nederland is gebeurd. “Uiteraard hier in Waardenburg, een ‘visitekaartje’ van mij. Het is ook aangebracht op het kleine koororgel in de Laurens in Rotterdam, en ik heb het toegepast in de Bavo in Haarlem.” Op een voorbeeldstijl laat hij me zien hoe dik de totale laag dan is en hoe deze in etappes is opgebouwd.

SINDS 1890 ...

Op mijn vraag naar het ontstaan van het schildersbedrijf kan Gerard de Jongh enthousiast vertellen over zijn voorgeslacht. “Mijn grootvader Hillebrand de Jongh, geboren in 1870, is in 1890 zijn schildersbedrijf begonnen. Hij deed vooral regulier onderhoud. Zo verrichtte hij veel werk bij de familie Van Pallandt, die toen het kasteel Huis Neerijnen

Een indrukwekkende collectie penselen en kwasten.

(het tegenwoordige gemeentehuis) bewoonde. Maar ook veel boerderijen

werden door hem onderhouden. En je begrijpt dat er ook toen al wel gemarmerd werd en zo. Heel aardig is het om te vertellen dat destijds mijn opa als protestant de r.-k. pastorie in Varik heeft geschilderd. Hij paste daar ook eikenimitatie toe. Over dat eikenimitatie heeft mijn opa ooit eens tegen mij als kleine jongen gezegd:

Bladgoud wordt uit het boekje gelicht met het goudmes, gesneden en met een “petit gris” opgepakt om aangebracht te worden op het werkstuk.

Restjes bladgoud, zuinig bewaard ...

Dat doe je toch gewoon, dat kan iedereen.”

Het ouderlijk huis was een oud boerderijtje in Waardenburg, toen nog met riet gedekt. De vier zonen van Hillebrand de Jongh gingen naar de ambachtsschool in Zaltbommel. “Ze moesten daarvoor toen met het veer van Tuyl naar Gameren oversteken, want de verkeersbrug bij Zaltbommel was er nog niet, die kwam pas in 1933. De spoorbrug lag er al wel. En wanneer het zo stormde dat het veer niet ging, liepen ze met een volwassene met een lat elkaar vasthoudend over de spoorbrug, zodat je er niet af waaide ... In 1929 heeft mijn vader met zijn broers de kerk in Neerijnen geschilderd in eikenhout imitatie. Het is wel aardig te vermelden dat hij in de spiegel van de imitatie van eiken zijn naam ‘H. de Jongh’ heeft achtergelaten, heel sierlijk in de imitatie vallend. Als je goed kijkt kun je het lezen. In 1937 heeft mijn vader na zijn trouwen het bedrijf overgenomen en ging ook hier wonen. Het bedrijf ging verder onder de naam Huibert de Jongh. Hij werkte met man of tien personeel. Nog steeds veel werk aan boerderijen en bij de notaris de woning en het kantoor. Opa was trots op hem. Mijn vader deed ook veel decoratief schilderwerk. Een broer begon zijn eigen schildersbedrijf in Meteren, dat zich vooral met nieuw schilderwerk bezig hield.”

Van de oorlogsjaren weet Gerard bij overlevering dat er nogal wat werk was met het zetten van glas, wanneer er ruiten gesneuveld waren als er bommen vielen rond de brug. “En in die oorlogsjaren kregen wij extra melkbonnen, want schilders moesten veel melk drinken tegen loodwitvergiftiging. Loodwit mag je nu niet meer gebruiken, maar destijds had je de beroemde loodwitfabrieken van ‘Schoonhovens loodwit’. Tegenwoordig is dat allemaal verboden”. Gerard was de oudste van zes kinderen. “Pa, ik wil toch een beetje verder”, heb ik hem ooit gezegd. Ik haalde toen diverse diploma’s en ben privélessen gaan volgen in Tiel bij Van den Anker

De bijna honderd jaar oude ladekast met pigment van opa De Jongh.

voor hout- en marmerschilderen. Dat gaf mij een geweldige verdieping in dit ambacht!”

PRACHTIGE ERVARINGEN

“In 1957 kwam ik als zestienjarige in het bedrijf van mijn vader en ben toen ook andere dingen gaan doen dan wij traditioneel deden. In 1976 ging de kerk van Est in restauratie en gaf ik aan dat ik die best wilde schilderen. Dat heb ik toen gedaan, waarbij ik ook het orgel geschilderd heb. Overigens was er toen nog helemaal geen sprake van kleurenonderzoek zoals we dat nu gelukkig kennen. Daarna heb ik de kerk in Tricht geschilderd en van het één kwam het ander. In gesprekken met de architect Corneille F. Jansen kwamen we steeds verder om het hout te kleuren in imitatie. Toen in 1978 de kerk van Zaltbommel in restauratie ging, werd dat op verzoek van architect Hoogevest ook een klus voor mij. Dan raak je steeds meer betrokken bij het onderzoek van ook de muurschilderingen, oorspronkelijke kleurstellingen e.d. Namens de Rijksdienst adviseerde destijds Kurvers, die daar als kleurenonderzoeker betrokken was. De restauratie in Zaltbommel duurde tot 1985, waarbij als laatste klus de kas van het orgel moest worden geschilderd. De opzichter van Zaltbommel zag mijn werk en vroeg toen

of ik ook Gouda wilde gaan doen. Ja, en die orgels vind ik persoonlijk het leukst.”

Vanaf 1979 zet Gerard het bedrijf van zijn vader voort, waarbij hij zich met name richt op klassieke schilderwerken en restauratietechnieken. “Daarin willen wij alles tot in detail beheersen en ook topprestaties leveren. Daarom volgt iedereen hier de leergangen van leerling naar aspirant-gezel, daarna naar gezel om uiteindelijk het meester-diploma te behalen. Dat is een zeer specialistische opleiding in Rosmalen bij Savantis. Het merendeel van onze mensen draagt dan ook de titel ‘meester-schilder’. Eén van onze mensen wil ik speciaal noemen: Wim van den Berg. Hij heeft, na bij diverse collega’s ervaring te hebben opgedaan, tot zijn pensionering bij ons gewerkt.

Een visitekaartje: het orgel in de Sint-Janskerk te Gouda.

Het rugwerk van het Heinemann/Wolfferts-orgel in de Grote Kerk te Zaltbommel.

Foto: Gerco Schaap

Hij was de betere letterzetter en met name een geweldig decorateur. Hij heeft bijvoorbeeld klavecimbels gede-coreerd. Die hoorde echt tot de top van Nederland!”

Trots is Gerard op zijn mensen en op zijn prachtige ervaringen. Dat betreft niet alleen het verguldwerk aan meubilair van Paleis Noordeinde, of de plafondschilderingen en het verguldwerk in het Paleis Henry IV te Parijs. “Werken in de Nederlandse paleizen, ambtswoningen van burgemeesters of aartsbisschoppen, ambassades, kastelen, stadhuisen, de talloze kerken en het ‘Huis ten Bosch’ in Nagasaki, alles levert ons nieuwe kennis en nieuwe ervaringen op, en het levert je ook ‘dankbaarheid’ op. Dankbaar dat je dat mag doen, en dankbaar dat alles zo behouden of gereconstrueerd wordt zoals men het vroeger ook wilde. En dan kunnen wij met de huidige beter ontwikkelde ambachtelijke technieken verbluffende resultaten behalen.”

Ongetwijfeld kun je veel voorbeelden noemen, maar kun je er een paar unieke uitlichten?

“De plafondschilderingen in de Sint Servaas in Maastricht, waar we zeer zorgvuldig met een scalpel de oude verflagen verwijderden en dan prachtige schilderingen tegenkwamen. Dan kunnen we met heel specifieke technieken nu impregneren en bijwerken. Via een kennis kwam ik in aanraking met Parijs, waar ik door de architect werd gevraagd aan enkele paleizen te werken met de specifieke caseïnetechniek. Caseïne is een overschot uit de kaasbereiding. Dat witgelige poeder moet je eerst lauwwarm ‘ontsluiten’

Wim van den Berg zette de letters van het tableau “De schoonheid der wereld is niet te koop ...”.

met hertshoornzout, dan wordt het vloeibaar, waarna je het met een pigment gaat mengen: caseïneverf. Dan krijg je een uniek en prachtig resultaat. Zo hebben we ook de ‘witte eetzaal’ van Paleis Huis ten Bosch behandeld met een krijt-lijmtechniek en afgewerkt met caseïne. Schitterend!”

HET ORGEL

Mijn eerste ontmoeting met Gerard en de kennismaking met zijn werk was tijdens de restauratie van ‘zijn’ Van Puffelen-orgel in de Hervormde Kerk van Waardenburg in 1979.

Is het orgel altijd je hobby geweest?

“Thuis hadden we een Amerikaans harmonium met zo’n grote spiegel erop. Op negenjarige leeftijd kreeg ik mijn eerste orgellessen van Gerard Menken, destijds de hoofdorganist van Zaltbommel, en later daar van Goosen van Tuyl. Ik speelde dus al vroeg en begeleidde ook al in mijn

jonge jaren hier de diensten. Dat doe ik nog steeds iedere veertien dagen en dat spelen heeft wel mijn interesse voor de historische orgels en hun prachtige kassen versterkt. En ben je eenmaal bij orgelrestauraties betrokken, dan ga je er steeds meer van begrijpen en doorgronden. Ieder orgel is als het ware weer een nieuwe ervaring en een leerschool. Dat werk doe ik dus ook het liefste zelf.”

Inmiddels heeft Gerard de Jongh meer dan honderd historische orgels geschilderd.

Ik herinner me nog die spin op een gemarmerde pilaar in ’s-Grevelduin-Capelle.

“Ja, dat is op zich een prachtig verhaal. Bij de restauratie van het Van Hirtum-orgel daar mocht ik de kerk en het orgel schilderen. De houten zuilen onder het orgel kregen een marmerimitatie. Op één van die pilaren heb ik een spin geschilderd, hangend aan een draadje, met daarbij uiteraard een beetje schaduw van draadje en spin. Zowel de koster toen als later andere mensen, zagen die spin en wilden hem wegslaan. Zo levensecht is die spin daar aangebracht. Hij ‘leeft’ nog steeds en hangt nog steeds rustig aan zijn draadje op de pilaar. Dat is genieten wanneer je zo met je werk bezig bent. En van het ene orgel kom je haast ‘vanzelf’ bij het volgende orgel terecht. Veel orgelmakers en orgeladviseurs kennen je werk, de Rijksdienst kent je, ze kennen je expertise ook ten aanzien van historisch onderzoek. Zo vind ik het ook heerlijk om registerplaatjes te kunnen ontcijferen of ze nu wel echt van Bätz zijn, of dat ze later door een ander beschilderd zijn.

Dan krijg je een leuk samenspel met de betrokkenen. En soms ben ik het niet helemaal eens met bijvoorbeeld Mariëlla Polman, de huidige kleuronderzoeker van de Rijksdienst. Maar dan onderzoek je samen nader die zaak, je analyseert en komt dan tot een in jouw ogen ook goede oplossing. Zo ben ik voor Benschop – de kas van het Bätz-orgel had ik al geschilderd in het atelier van de

orgelmaker Hans van Rossum – het wapenschild, de bekroning van de kas, helemaal aan het restaureren. We hebben kleurproeven gedaan en nu ben ik bezig – na het afwassen – met het terugzetten van de frisse kleuren en het vergulden van de leeuwen. Kijk, de kroon hebben we er afgenomen. Over een paar dagen gaat het in zijn geheel naar de kerk, waar het dan op het orgel gehesen zal worden”.

EEN AMBACHT DAT MOET OVERLEVEN
Een bijzonder vak: restauratieschilder. Je staat er niet bij stil wat er komt kijken bij de restauratie van het schilderwerk of het opnieuw schilderen van bijvoorbeeld een orgelkas. Een specialisatie die is opgedaan door tientallen jaren ambachtelijke ervaring in een ‘meester-gezel-omgeving’. Gerard de Jongh geniet nog dagelijks van zijn werk en blijft, ondanks dat hij al vier jaar zijn AOW ontvangt, met

veel inzet, vakmanschap en plezier zijn ambacht uitoefenen. Daarbij werkt hij persoonlijk voornamelijk alleen nog maar aan de orgels en laat hij het andere werk graag over aan ‘zijn’ meesterschilders. Een ambacht dat moet overleven om ook deze waarden van ons cultureel erfgoed in stand te houden!

Meer foto's vindt u op onze website www.orgelvriend.nl.

Met een scalpel doet Gerard de Jongh in zijn atelier onderzoek aan het wapenbord dat het Bätz-orgel van Benschop bekront. “De leeuwen waren vroeger verguld; je herkent dat altijd aan de restjes eronder. Later hebben ze de leeuwen goudbrons geschilderd, en dat wordt later lelijk bruin ...”

Na restauratie pronken de leeuwen en schilden van de bekroning van Benschop weer in oude glorie.

